

A JOBBÁGYVILÁG EMLÉKE UNGTARNÓCON (A 20. SZÁZAD VÉGÉN)

A szeretetteljes felköszöntéshez alkalmat kínáló 60. születésnaphoz elérkezett Barna Gábor szülővárosa helytörténetének-helyismeretének minden apró részlete iránt elkötelezetten érdeklődő „lokálpatrióta” kutatóként, tehát java életművéhez képest „mellékesen” kezdte el tanulmányozni a Kunszentmártonhoz közeli Istvánháza- (utóbb Pálóczi Horváth-) puszta birtoklásának és bérleti hasznosításának történetét. És Szekula Jenőnek a valós történeti tényeket, a helybeli olvasók által rendre azonosított kunszentmártoni és környékbeli helyszíneket szépírói fikcióval egybeszervező *A hét kun* című regénye kapcsán mondta el, hogy az 1420 kat. hold terjedelmű Pálóczi Horváth-birtokot Pálóczi Horváth Mária 1865 februárjában kelt végrendeletében a Sárospataki Református Kollégiumra hagyta, s ettől kezdve az 1950-es államosításig (amint az a Tiszáninnen Református Egyházkerület levéltárában őrzött, az általa gondosan tanulmányozott iratanyagból kiderült a számára) egységes bérleményként hasznosították.¹

Amikor a Szekula-regény helytörténeti és etnográfiai-folklorisztikai értelmezésének ez az apró mellékszála baráti beszélgetéseink egyikén szóba került, már emléktettem rá Gábort: amikor 1990 szeptemberében a magyar és az ukrán Tudományos Akadémia csereegyezménye keretében hármasban (harmadik társunk Borsos Balázs volt) a kárpátaljai magyar falvakban inkább tájékozódó célú, mintsem tematikus „célgyűjtést” végeztünk, meghallgattunk az Ungvárhoz (szálláshelyünkhöz) közeli Ungtarnócon² egy anekdotába áthajló emlékezést a református intézményekre hagyatkozó, egykor a Tarnóchoz közeli Pinkócon birtokos Horváth Máriáról – ő azonban nem emlékezett erre az apró adalékra. Nyilván azért nem, mert elhangzásakor az én magnetofonom volt bekapcsolva, így memóriámat az utólagos lejegyzés is erősíti. S talán azért sem, mert ez a napunk (szeptember 15-e) igencsak zsúfolt volt különleges (s nemcsak a szó szoros értelmében „adatgyűjtői”) élményekben. A „véletlenül” megtalált/kiválasztott (s az etnográfus szakzsargon szerint „kiváló adatközlőnek” bizonyult) Kiss Péter (született 1905-ben) ugyanis csak úgy tudta vállalni a velünk való beszélgetést, ha tudomásul vesszük a háttérben zajló lakodalmi előkészületeket, majd csatlakozunk – vendégként – a református templomban tartott esküvőre, majd a lugasban megterített asztalok melletti lakodalmi ebédre hivatalos „násznéphez”, s közben mindenütt, ahol lehetséges, beszélgetünk. Így aztán arra sem emlékszem, hogy az egyszerre több helyszínre tagolódó, a „vendég”-szerepnek is megfelelni akaró, s közben mégis „etnográfusi” jelenlétünk ideje alatt vajon nem szakadtunk-e el

¹ Barna 2009. 288–289.

² Ungtarnóc (Tarnovci, Tarnyivci) lélekszáma gyűjtésünk idején, az 1980/90-es évek fordulóján 850 volt, ebből 410 volt magyar anyanyelvű. A környéken itt volt a legerősebb a nem-magyarok betelepülése. – L. Dupka-Horváth-Móricz 1990. 50., 53. – Korábbi lélekszámadatok: 1869 – 393; 1890 – 350; 1910 – 412; 1920 – 367. – 1940-ben a 464 lakosból 423 volt magyar, 18 szlovák, 23 rutén. Ugyanekkor a vallási megoszlás: 175 római katolikus, 130 görög katolikus, 130 református, 2 evangélikus, 27 izraelita – Csikvári szerk. 1940. 193.

olykor-olykor egymástól. Lehetséges tehát, hogy Barna Gábor nem is volt jelen, amikor a Horváth Máriára vonatkozó emlékezést magnetofonra vettem. Mindenképpen indokoltnak látszik tehát ennek az apró szövegemléknek hiteles közlése – s éppen itt: Barna Gábor születésnapját köszöntő ünnepi kötetben.

Ebbe az adatközlő dolgozatba persze célszerű a „szövegkörnyezetet” is belefoglalnom. Nem lehet véletlen ugyanis (ott és akkor a „szabadasszociációs szöveg-szerveződés” szükségszerű velejárója volt), hogy a kivételesen gazdag („nagygazda”) Horváth Máriára való emlékezés az egykori jobbágyvilágra – az „úrdolgára”, annak megszűnési körülményeire és a volt jobbágyok föld-, illetve legelő- és erdőbirtokhoz jutásának hosszú folyamatára, nehézségeire – vonatkozó emlékeket is „előhívta” az amúgy nagyon jó memóriával és szóbeli kifejező készséggel megáldott elbeszélőnk emlékezetének a legmélyéről.

Miután áttekintettem, az 1990-ben gyűjtött anyagom mostani értelmezésére-értékelésére készülve, a hasonló tartalmú narratívok elmúlt 50–60 esztendejének szakirodalmát, úgy tűnik a számomra: valóban a „közösségi emlékezet” legmélyebb rétegéből bukkant elő ez a jobbágyvilág múltba tűntét megidéző ungtarnóci szöveg-emlék! 1848/49 centenáriumát megelőző páratlanul nagyszabású történeti emlék-anyag-gyűjtés tapasztalatait summázó dolgozatok szerzői azt állapíthatták meg, hogy – Dégh Linda megfogalmazása szerint – „az 1947-ben lezajlott országos adatgyűjtés anyaga [szerint] nincs parasztsalád, amely [a jobbágyfelszabadítással] kapcsolatos közvetlen tapasztalatát ne hagyományozta volna utódaira”,³ vagy – Bereczki Imre szavaival – „1947-ben még elevenen élt a jobbágyvilág, a robot, a dézsma emléke”.⁴ Nyilván az ekkori gyűjtési tapasztalatokra⁵ gondolva általánosítottak (és fogalmaztak jelen időben) a lexikon-szócikk szerzői: a „jobbágyvilág emléke a szóhagyományban mély nyomokat hagyott az egész magyar nyelvterületen [...] A 'régi öregek' elbeszélése alapján máig is emlegetik a nehéz robotot”.⁶ A későbbi gyűjtések ugyanis mind kevésbé igazolják a jobbágyfelszabadítás (általánosabban: 1848) elevenen élő emlékének ezt a nagyvonalú általánosítását. Már 1963-ban szinte hitetlenkedve konstataulta Balassa Iván, hogy Karesán – szorgos kutatása ellenére – nem talált 1848-cal és Kossuth személyével kapcsolatos anyagot.⁷ A még későbbi gyűjtések tanúsága szerint pedig – s ebben a vonatkozásban elegendő Magyar Zoltánnak a magyar nyelvterület számos pontján/kistáján elvégzett igen intenzív és feltűnően archaikus színezetű szöveg-emlékek egész sorát eredményező népmonda-gyűjtéseire hivatkoznom – mára már alig értelmezhetővé vékonyodott a ma élőknek az egykori „jobbágyvilággal” való emlékező kapcsolata. A legújabb népmonda-publikációkból úgy tűnik, hogy 1848/49 emléke alig jelent többet bárhol a magyar nyelvterületen néhány csatának, az ellenség brutalitásának és a legnevezetesebb személyek (Kossuth, Petőfi) valós vagy vélt tetteinek-szavainak alkalmi-eseti szövegbe idézésénél.⁸ Ahol mégis a mai napig elevenen

³ Dégh 1952. 146–147. és 196.

⁴ Bereczki 1979. 241. és 246. skk.

⁵ L. még: Katona 1950.; Kiss 1957. 50–52.

⁶ Dobos–Kósa 1979. 683.

⁷ Balassa 1963. 48.

⁸ L. pl. Magyar 2001. 215–218. (Torna megye); Magyar 2005. 80–87. (Kis-Küküllő mente); Magyar 2007. 200., 218–222. (Szilágyság); Magyar 2008. 190–209. (Alsó-Fehér m.); Magyar 2009. 61–63. (Felső-Bodroglő)

él (narratívokban is, nemcsak „történelmi emlékszekásként”) az 1848-as jobbágyfelszabadítás emléke – mint az egykori Nagyküküllő megyei, ma Brassó megyei Alsórákoson – csupán azért, mert a kisebbségi sorsban élőknek szükségük volt és van arra, hogy rituális szokásokkal is újra meg újra megerősítsék ön-azonosság tudatukat.⁹

Ezekhez az újabb gyűjtésekhez viszonyítva tűnik tehát elmélyültebb elemzésre is érdemesnek a 19. század közepén megesett történelmi eseményeknek 1990-ben Ungtarnócon rögzített szövege emléke:

Itt van Pinkóc... Nem tudom tudják-i: Horváth Mária?... Aki nagy hagyományokat hagyott a pataki iskolára is, meg templomokat épített, a bárfit is ű ipítette... Ez egy olyan asszony vót, hogy csúnya vót igen, de sok kirője vót. Katonatisztek, ilyen kiszó'gált katonatisztek, akiknek csak a pí'z kellett vóna. Neki meg, Marinak, vót egy ládája – úgy mondják, na, én nem láttam –, jöttek a kirők, minden nap más, akkor ráült a ládára, azt mondja:

– Hallod, lányom, kírnek! Adjalak? Nem adlak! – azt mondja. A ládának monda, hogy nem adlak! A pénzit!

Mert igen sok pinze vót, azt mondták. Nagygazda vót itten. Nagy birtoka vót Pinkócon. És az összes mindenét iskolákra... mit-tudom-én: tán még Nagyenyedre is... Nagyenyed most Románia? Még oda is adott. Meg a pataki... Mit-tudom-én még havá... De hallottam, hogy ilyen adományokat adott.

Itt is akart, Tarnócon, templomot ipíteni, de itt vót egy uraság, Bernát Dánielnek hiták, országgyűlési képviselő vót, és hát ű restelte, hogy Horváth Mária ipítsen neki templomot, hát ű ipítette nekünk ezt a kis templomot. Mer' még akkor Tarnóc csak tanya vót. Abba' az időbe' mi vót itt? 20 gazda vót! Mer' mikor 1849-be', mikor a fő'dosztás vót, mikor megszűnt az úrdó'ga...

Megszűnt az úrdó'ga, akkor a vin Bernát kiment a mezőre, itt szántottak túl a vasúton – még akkor vasút nem vót, mer' 1910-be' épült a vasút – , kiment az emberekhe':

– Álljanak meg, emberek! – a vin Bernát. – Győjjenek ide! – azt mondja. – Megkaptam a rendeletet, a törvin't: a mai naptól kezdve nem tartoznak nekem dó'gozni.

Na hát akkor befogtak és elmentek haza. Majd oszt' nem-tudom-mennyi idő múlva jöttek a mérők: szítadták a fő'deket. Tarnócon akkor még csak – mondom – 20 gazda vót. Ott van a templom mellett az a sarok, egészen ide a Bernát-kastélyig – mer' még mindig van egy maradika –, addig vót 20 gazda. Itt meg, ahol lakunk, innen az úttól kezdve a másik útig, ezt adták a gazdáknak. Egy-egy gazdának adtak 16 köblös fő'det, egy darabba', innen az úttól kezdve egísszen le a koncházi cigányokig. Az nagy darab!

Egy vígbe' adták mindenkinek a 16 köblös fő'det, ez vót az urbéres vagyon... Ja, nem egyformán! Várjon... Mer' vót itt, azt mondják, nekem ezt a vin-sógor beszilte, vót itt egy család a Suzhojba' – úgy mondjuk –, Gregusnak hiták, az hat ökörrrel járt az úrdó'gára, és az nem 16 köblös... Hanem még-egyszer-annyit! Az ka-

⁹ A „kicsi pünkösöd”-ről vagy a „szabadság napja”-ról l. Hála 1987. 249–258.; Küllös 1996. 235–249. – Magyar Zoltán kéziratoss anyagába is betekintést engedett (fogadja érte köszönetemet); eszerint két Alsórákoson és két Datkon gyűjtött kvázi-monda szöveg idézi fel a „szabadság napja” történelmi hátterét.

pott 30 köblös fő'det, mer' hat ökörrel járt az úrdó'gára. Ez is mérvadó vót, hogy ki mennyivel járt. Két ökörrel vagy két lúval nem szabad vót menni. Vagy négy lúval, vagy négy ökörrel – ilyen bolondság vót! Azír', hogy az úrnak a... – hogy mondjam?... a méltóságát emelje. Ilyen vót a vín Bernát! Meg oszt' vótak Tarnócon... ej, most vót a nyelvemen... zsellérek! Azok jártak még mindig dó'gozni az uraságnál, mer' hát fő'd még mindig maradt. Azok jártak vagy napszámba, vagy pedig harmadába' kapál-tak tengerit...

Na de: Bernát nem adott hozzá se' legelőt – se' külsőt, se' belsőt –, se' erdőt! Azt mondta az öreg:

– Majd ha én meghalok – azt mondja, – itt lesz minden!

De nem úgy vót! Nem úgy vót az, ahogy ű gondolta: nem maradt Tarnócnak semmi se'. Se' legelő, se' erdő. Ameddig nem vót a legelő, addig ugart hagytak itt a gazdák: nyáron, mikor learattak, nem szántották fel, hanem meghagyták a jövő esztendőre ugarnak. Azt, aki tavaly vót, azt az ugart, azt pedig felszántották. Úgy mondták: ugarolnak. Szóval: mindig kellett egy tábla fő'det hagyni legelőnek. A többi meg be vót osztva: vetettek bele gabonát – búzát, ugye –, vetett egy darabba tengerit, vetett vagy két vékába krumplit, ripát is kellett, mer' a marhának azt is kellett vetni, kaszáló is kellett, mer' rit nem vót. Itt csak úgy vót kaszáló Tarnócon, ha vetettünk lúherét, jó pimodés lúherét, abbúl vót a szína. Ritünk, kaszálónk külön nem vót, mint Palágyba' meg Szelmenche', ahol maj'nem színábúl iltek, meg marhábúl.

Meg az erdő is! Nem is tudom hogy vót az... Mer' vót neki, ennek a Bernát-nak, egy jánya, akit elvett Szobránkra egy Csuha Pista nevű ember. Az is valamilyen nagy valaki lehetett, ha a Bernát úr hozzáadta a jányát... Na akkor: ezt a birtokot megvette három zsidó, Kófmán Manó, és Vértés, és Kardos. Igen, de csak Kófmán Manó használta a fő'det: kiadták neki bérbe, mer' azok nem gazdálkodtak, nem-tudom-mennyit fizetett nekik... Vót egy erdő is, mondom, ezt is megvettük ezek a zsidók. Igen jó kis erdő vót, fiatalos erdő, emlékszem. És '16-ba', mikor az orosz foglyokat adták ki így munkára, Kófmánhoz is hoztak vagy 30 darabot, és Kófmán a kiserdőt azokkal a foglyokkal levágatta. Biztosan a pinzen megosztottak hárman. A fát beszállították Ungvárra, a szeszgyárba. A szeszgyár átvette az összes fát, mer' az meg fával ment.

Na, majd vett a kössig legelőt! 82 köblös legelőt megvettek, szintén abbúl a birtokbúl, de mán Csuhatúl vették meg. Ez lett a kössigi téhenlegelő. De még külső legelő mindig nem vót! Külső legelőt úgy használtunk mink is, meg a botpaládiak is, mer' űk is olyan nyomorúságba' vótak, mint mink, hogy elmentek Palágyba – akkor ott vót egy gazdának több legelője kiadó, ki lehetett venni. Mindig oda szerződöttünk osztán a külső marhát, tinót, vagy lovat, vagy ökröt, oda jártak pinzírt.

Bár a történeti mondák és egyéb, a történelmi eseményeket megidéző szövegelemek folklorisztikai elemzésének korántsem elsődleges szempontja az apró részletekben is megmutatkozó hitelesség-pontosság bizonygatása, mégis elengedhetetlenül szükségesnek gondolom, hogy a folklorisztikai értelmezést segítő felidézzem a „hitelesítő” adalékokat, illetve rámutassak néhány adatbeli tévesztésre-tévedésre.

A Tarnóchoz közeli Pinkócon élt, ott birtokos Pálóczi Horváth Mária (1790–1867) és öccse, Simon (1792–1860), akiről a szövegben nem történik említés, valóban nevezetes személyek voltak: az Ungi Református Egyházmegye történetét bemu-

tató kötetben külön fejezet foglalkozik a helybeli és környékbeli gyülekezeteknek jutott adományaikkal, valamint Máriának azzal a végrendeletével, melyben a sáros-pataki főiskolára, a tiszaszőlősi református eklézsiára, a miskolci leánynevelő intézetre, a moldva-oláhországi református egyházra, a máramarosszigeti iskolára és az ungi egyházmegyére hagyta tekintélyes vagyont.¹⁰ Pálóczi Horváth Máriát egyébként, mint „a XIX. század legnagyobb alapítványtevőjét” a protestáns lexikon is számon tartja, egymillió forintnyira becsülve a református tanintézményeknek (a fentebb említettekén kívül a debreceni és a pápai kollégiumnak, a budapesti teológiai akadémiának) részben már életében, öccse végakarataira hivatkozva, részben végrendeletileg juttatott nemes adományokat.¹¹ A garasoskodásig-fukarságig elmenő takarékoságáról is említést tesznek e vázlatos életrajzok, valamint arról, hogy soha nem ment férjhez (ahogy öccse sem nősült meg) – ezek az életrajzi tények elégséges magyarázatát adják, hogy miért kapcsolódhatott személyéhez a kérők elutasításának jellegzetesen „vénlány”-anekdotája, melynek egyébként nem találtam párhuzamát. S ha a kérők *ilyen* elutasításának ténybeli hitelességét keressük, csak azzal a bizonytalan hitelű mende-mondával együtt tehetjük, miszerint (a helybeliek egy közlés szerint így vélekedtek) Horváth Mária volt a modellje (vagy egyik modellje) a *Különös házasság* című Mikszáth-regény Döry Máriájának – eszerint tehát a nem-szeretem házasságtól is óvakodott.¹²

Azt is az egyházmegye történetéből lehet tudni, hogy Pinkócon 1861-ben csaknem teljesen – a torony alapjától – újjáépítették és lelkészlakkkal egészítették ki az 1795-ben emelt református templomot, s az építési költségeket Horváth Mária vállalta magára.¹³ A reformátusok által évszázadokig használt, de romossá lett régi plébániatemplom helyén emelt új ungarnóci templom 1830-ban kezdett s csak 1875-ben befejezett építéséhez viszont valóban nem Horváth Mária, hanem a helybeli birtokos, Bernáth Zsigmond (aki a gyülekezet főgondnoka volt) járult hozzá jelentős mértékben, az alapos tatarozás és hozzáépítés pedig fia, Bernáth Dezső főgondnoksága alatt (1877-1907 között) történt.¹⁴

Az ungarnóci eklézsia vázlatos története szerint 1625 óta volt a községben birtokos a Bernáth család, s a „*főkuratori tisztséget [...] mindig e család viselte*”.¹⁵ Az nem derül ki a Mária Terézia korabeli úrbérrendezésről szóló történeti feldolgozásból, hogy a 18. század közepe táján mind a 12 telkes jobbágy (akik 9 ½ telket használtak), 7 házas és 2 házatlan zsellér ennek az egy családnak az úrbérese volt-e.¹⁶ Egyes történeti feldolgozások ugyanis itt élő birtokosként említik a Gálóczy, a Bessenyei és a Pálóczi Horváth familiát,¹⁷ illetve Csernek Pált és Györgyöt is.¹⁸ Ha azonban osztott is a falun más nemesi családokkal a Bernáth familia, abban vitathatatlanul igaza

¹⁰ Haraszy szerk. 1931. 82–91. (a fejezetet Kömives Sándor írta)

¹¹ Zoványi 1977. 266.

¹² Haraszy szerk. 1931. 82–83.

¹³ Haraszy szerk. 1931. 362.

¹⁴ Haraszy szerk. 1931. 378–379.

¹⁵ Haraszy szerk. 1931. 378.

¹⁶ Neupauer 1989. 116–117.

¹⁷ Haraszy szerk. 1931. 378.

¹⁸ Csikvári szerk. 1940. 193.

van az emlékezőnek, hogy Ungtarnóc „kis falu” volt – bár voltak nála kisebbek a megyében.

Nem emlegetnek viszont a forrásaim a Bernáth családnak Dániel nevű tagját – a 19. század közepén rendre Bernáth Zsigmond tűnik fel ungtarnóci birtokosként¹⁹ és Ung megye vezető tisztségviselőjeként, egyben a megye országgyűlési követeként,²⁰ valamint egyházmegyei tisztségviselőjeként.²¹ Ha pedig valóban azonosítható az 1848/49-ben országgyűlési követ Bernáth Zsigmond az emlékező által Dánielként emlegetett ungtarnóci földesúrral, aki maga közölte jobbágyaival, hogy megszűnt az „úrdolga”, az emlékezésbe akaratlanul belefoglalt jellemrajz és a megidézett szituáció hitelesnek minősíthető. Bernáth Zsigmond követi működéséről ugyanis azt is tudni lehet, hogy feltételek nélküli híve volt a jobbágyfelszabadításnak: Kossuth mellett foglalt állást. Az 1848. március végi vitákban pl. elítélte azt az akkor még tervezett felhívást, mely az úri földek megművelése érdekében „ingyen robotra” kérte volna fel a volt jobbágyokat.²² Az a gesztus egyébként, hogy maga a földesúr (vagy az ő embere) jelentette be az éppen robotoló jobbágyainak, hogy mostantól kezdve nem kötelesek dolgozni neki, máshol is előfordul a jobbágyvilág megszűntének körülményeit idéző narratívokban,²³ ha gyakoribbnak látszik is az általam áttekintett szövegekben az „idegen” hírhozó.²⁴

A legelő és az erdő elkülönülésének a volt úrbéresekre igen kedvezőtlen lefolytatását csak a közvetlen források megismerése révén lehetne „hitelesíteni”. Azt azonban megállapíthatom, hogy az emlékezet nem lehet teljességgel hiteltelen, bármennyire szokatlannak tűnjék is, hogy a legelőből és erdőből részesülés a volt földesúr személyes döntésének: a juttatás halála utáni időre halasztásának a következménye lenne. Az ugyanis igazolható, hogy a 20. század elején egyedül Csuha István volt 100 kat. hold feletti birtokos Ungtarnócon (380 kat. holdnak volt a tulajdonosa), és a birtokot Kaufman Ignác bérelte.²⁵

Bár ezekből a hitelesítő adatokból úgy tűnik, hogy a jobbágyidőket és az úrbéresség megszűntét *lényegileg hitelesen* tükrözi, csak aprócska részletekben mutatkozik „adat-tévesztőnek” ez az 1990-ben rögzített emlékezés, mégsem csupán az adatbeli pontosságot tekintem a szöveg különlegességének, legfőbb forrásértékének. Azt a körülményt is mérlegelnie kell az ilyen szövegelemek majdani felhasználójának-újraértelmezőjének, hogy a paraszti föld-erdő-legelő birtok „valamikori” eredetével kapcsolatos szövegelemeket a *mindennapi érdek* éltette, ezért nem lehetett, nem volt szabad elfelejteni a hagyományos faluközösségekben, hisz a közösen használt határrészek (a legelő, az erdő) hasznából való részesedés valamilyen módon összefüggött – korántsem csak érzelmileg! – az 1848-as törvények végrehajtásakor a volt

¹⁹ Fényes 1851. 182. („F. u. legtöbb részben Bernáth Zsigmond”); Csíkvári szerk. 1940. 193.. („1848 előtt Bernáth Zsigmondnak van itt nagy uradalma”).

²⁰ Beér szerk. 1954. 520.. (az 1848/49. évi népképviselői országgyűlésen 1849. május 16-án az eltávozott Veszprém megyei főispán helyébe az igazoló választmányhoz Bernát Zsigmondot, Ung megye főispánját nevezték ki).

²¹ Haraszty szerk. 1931. 103. (Bernáth Zsigmond egyházmegyei gondnok 1860–1890)

²² Varga 1971. 250–251.

²³ Pl.: Dégh 1952. 146–147. – ennek nyomán: Lukács 1998. 9.

²⁴ Pl.: Hála 1987. 249–258.; Küllös 1996. 235–249.; Kiss 1957. 52.; Magyar 2007. 458–459

²⁵ Rubinek szerk. 1911. 824.

úrbéresek tulajdonába került telki állománnyal.²⁶ Ha pedig így van, az a leginkább értelmezendő, hogy a paraszti földtulajdon radikális felszámolása: a kolhozba kényszerítés után évtizedekkel *még mindig* (vagy a változások előszelét érzékelve újra?) úgy tekintett a paraszti földtulajdonra a „kollektív tudat-állapotot” kifejezni akaró elbeszélőnk, mintha mitsem változott volna az egykor volt „mindennapi és személyes érdek”.²⁷

IRODALOM

BALASSA Iván

1963 *Karcsai mondák*. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, XI. Akadémiai, Budapest.

BARNA Gábor

2009 A helyi tudás és az írói fikció Szekula Jenő *A hét kun* című regénye kapcsán, in: BALI János – TURAI Tünde szerk. *Élet(út)írások Szilágyi Miklós tiszteletére*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, 287–294.

BEÉR János szerk.

1954 *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés*. Akadémiai, Budapest.

BERECZKI Imre

1979 A jobbágyvilág és 1848–49 emléke a szeghalmi néphagyományban, in: MIKLYA Jenő – SZABÓ Ferenc szerk. *Szeghalom – Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok*. Szeghalom Nagyközség Tanácsa, Szeghalom, 225–265.

CSÍKVÁRI Antal szerk.

1940 *Ungvár és Ung vármegye* (Ungvár és Ung vármegye községei). Vármegyei Szociográfiai Kiad., Budapest.

DÉGH Linda

1952 *A szabadságharc népköltészete*. Akadémiai, Budapest.

DOBOS Ilona – KÓSA László

1979 Jobbágyvilág emléke, in: ORTUTAY Gyula főszerk. *Magyar Néprajzi Lexikon 2*. Akadémiai, Budapest, 683.

DUPKA György – HORVÁTH Sándor – MÓRICZ Kálmán

1990 *Sorsközösség – A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén*. Kárpáti K., Ungvár.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára*, IV. kötet. Kozma Ny., Pest.

HÁLA József

1987 „Kicsi pünkösöd”, vagy a „szabadság napja”. A jobbágyfelszabadítás hagyományos megünneplése Alsórákoson, in: BALÁZS Géza – VOIGT Vilmos szerk. *Arator – Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 249–258.

HARASZY Károly szerk.

1931 *Az Ungi Református Egyházmegye. Adalékok az Ungi Református Egyházmegye történetéhez*. Heiman, Nagykapos.

²⁶ A volt úrbéresek legelő- és erdőhasználatának 1848 utáni átalakulásáról, s törvényi szabályozásáról l. összefoglalóan: Petercsák 2008. 115. skk.

²⁷ Az idős beszélgetőtársunknak a kolhozhoz való ambivalens viszonya lehetett a háttérben annak, hogy az adatgyűjtő beszélgetésbe olykor-olykor belehallgató fia alig leplezett indulattal próbálta figyelmeztetni, hogy a kolhozról ne beszéljen – olyan esetben is, amikor a gazdálkodási mód részleteinek összehasonlítása nem tűntette fel bárki számára nyilvánvalóan a „közöst” kedvezőtlenebb színben, mint a valamikori egyéni gazdaságot.

KATONA Imre

- 1950 A jobbágyok és cselédek büntetésének emléke a tiszai epikus hagyományokban. *Ethnographia*, LXI. 75–81.

KISS József

- 1957 A robotvilág és az 1848-as szabadságharc a somogyi nép emlékezetében. *Néprajzi Közlemények* II. 1-2. sz. 21–94.

KÜLLÖS Imola

- 1996 „Kicsi pünkösöd”, avagy a „szabadság napja” Alsórákoson, in: KÜLLÖS Imola szerk. *Vallási néprajz* 8. – Ökumenikus tanulmányok. Református Teológiai Doktorok Kollegiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 235–249.

LUKÁCS László

- 1998 *1848-49 jeles napjai a néphagyományban*. A Szent István Király Múzeum Közleményei, A. sor., 35. sz. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár.

MAGYAR Zoltán

- 2001 *Torna megyei népmondák*. Magyar Népköltészet Tára. Osiris, Budapest.
2005 *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Mentor, Marosvásárhely.
2007 *A Szilágyosság mondahagyománya*. Magyar Népköltészet Tára VII. Balassi, Budapest.
2008 *Népmondák Erdély szívében – Alsó-Fehér megye mondahagyománya*. (Magyar Népköltészet Tára, VIII.) Balassi, Budapest.
2009 *A réti ember – Bodrogi népi elbeszélések*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.

NEUPAUER Kamill

- 1989 *Mária Terézia úrbér rendezése Bereg, Máramaros, Ung és Ugocsa megyében*. Akadémiai, Budapest.

PETERCSÁK Tivadar

- 2008 *A közbirtokosság – Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon*. Magyar Néprajzi Könyvtár. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

RUBINEK Gyula szerk.

- 1911 *Magyarországi Gazdacimtar*. Magyarország, Horvát- és Szlavonorságok 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadó Vállalat, Budapest.

VARGA János

- 1971 *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémiai, Budapest.

ZOVÁNYI Jenő

- 1977 *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. (3. jav. és bőv. kiadás) Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.